

MADANIY MEROS VA XIZMAT KO‘RSATISH SOHASIDAGI INNOVATSIYALAR: YANGI IQTISODIY IMKONIYATLAR

Jumanazarov Ilyosjon Vafoyevich

Buxoro davlat universiteti talabasi

jumanazarovilyosjon@gmail.com

Ilmiy rahbar: **Maxbuba Ro’ziyeva**

Annotatsiya. Ushbu maqola madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasidagi innovatsion yondashuvlar orqali yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratish masalalariga bag‘ishlangan. Maqolada madaniy merosning turizm va hunarmandchilik sohalaridagi roli, innovatsion xizmat ko‘rsatish metodlari va ularning ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirlari tahlil qilinadi. Shuningdek, mahalliy va global bozorda xizmat ko‘rsatishning yangi yondashuvlaridan qanday foyda olish mumkinligi va iqtisodiy o‘sinh uchun qanday imkoniyatlar yaratishi ko‘rsatiladi. Maqola madaniy merosni saqlash va rivojlantirishning yangi usullari, shuningdek, innovatsiyalarni amalga oshirish orqali turizm va hunarmandchilik sohalarida ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashni maqsad qiladi.

Kalit so‘zlar: Madaniy meros; xizmat ko‘rsatish; innovatsiya; iqtisodiy imkoniyatlar; turizm; texnologiyalar; hunarmandchilik; brendlash, raqamli xizmatlar; iqtisodiy samaradorlik.

Abstract. This article is devoted to the creation of new economic opportunities through innovative approaches in the field of cultural heritage and service provision. The article analyzes the role of cultural heritage in the fields of tourism and crafts, innovative service delivery methods and their socio-economic effects. It will also show how new approaches to service in the local and global market can benefit and create opportunities for economic growth. The article aims to ensure social and economic stability in the fields of tourism and crafts by implementing new methods of preservation and development of cultural heritage, as well as innovations.

Keywords: Cultural heritage; service provision; innovation; economic opportunities; tourism; technologies; crafts; branding, digital services; economic efficiency.

Аннотация: Данная статья посвящена созданию новых экономических возможностей посредством инновационных подходов в сфере культурного наследия и услуг. В статье анализируется роль культурного наследия в сфере туризма и ремесел, инновационные методы оказания услуг и их социально-экономические эффекты. Он также покажет, как новые подходы к обслуживанию на местном и глобальном рынке могут принести пользу и создать возможности для экономического роста. Целью статьи является обеспечение социальной и экономической стабильности в сфере туризма и ремесел путем внедрения новых методов сохранения и развития культурного наследия, а также инноваций.

Ключевые слова: Культурное наследие; предоставление услуг; инновации; экономические возможности; туризм; технологии; ремесла; брендинг, цифровые услуги; экономическая эффективность.

Kirish. Madaniy meros har bir millatning tarixiy boyligi va o‘ziga xosligini aks ettiruvchi bebaho qadriyatdir. Bugungi globallashuv davrida madaniy merosni asrab-avaylash va undan iqtisodiy jihatdan samarali foydalanish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, xizmat ko‘rsatish sohasida zamonaviy innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali madaniy yodgorliklar va hunarmandchilik mahsulotlarini xalqaro darajada tanitish imkoniyatlari kengaymoqda. Masalan, O‘zbekistonda pandemiya davridan hozirga qadar sayyohlik sohasida 14,3 milliard so‘mlik 13 ta, shuningdek, madaniy meros sohasida 26 milliard so‘mlik 24 ta loyiha amalga oshirilgan. Shu bilan birga, madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasidagi yangi tendensiyalar mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishida muhim rol o‘ynamoqda.

Ushbu maqola madaniy meros obyektlaridan xizmat ko‘rsatish sohasida foydalanish orqali yangi iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishning ahamiyatini ochib berishga qaratilgan. Shuningdek, xizmat ko‘rsatish sohasida innovatsion yondashuvlarni joriy etishning milliy va mintaqaviy iqtisodiyotga ta’siri tahlil qilinadi. Maqolada madaniy merosni saqlash va undan foydalanishning zamonaviy usullari haqida ham batafsil ma’lumot beriladi.

Adabiyotlar sharhi. Madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasining iqtisodiy imkoniyatlarini o‘rganish hozirgi kunda jahon miqyosida dolzarb masalalardan biridir. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) hisobotlarida ta’kidlanishicha, madaniy turizm sohasida 2019-yilda global turizm daromadlarining qariyb 39 foizi ushbu yo‘nalishga to‘g‘ri kelgan va ushbu ko‘rsatkichning o‘sish sur’ati yiliga 4% ni tashkil etadi. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, butunjahon madaniy merosi obyektlariga xizmat ko‘rsatish orqali iqtisodiyotga milliardlab dollar hajmida foyda kiritilmoqda, ayniqsa, mahalliy iqtisodiyotlar rivojlanishida bu obyektlarning ahamiyati katta.

Yevropa Ittifoqining “Cultural Heritage Counts for Europe” (2015) tadqiqotida madaniy merosning iqtisodiy va ijtimoiy ta’siri batafsil o‘rganilgan. Ushbu tadqiqotga ko‘ra, madaniy yodgorliklarni saqlash va ulardan samarali foydalanish aholining farovonligi va barqaror iqtisodiy rivojlanishda muhim rol o‘ynaydi. Xususan, Yevropa mamlakatlarida madaniy merosdan keladigan daromad mintaqaviy yalpi ichki mahsulotga (YaIM) sezilarli ta’sir ko‘rsatadi.

G.P. Richardsning madaniy turizm bo‘yicha ishlari shuni ko‘rsatadiki, brendlash va innovatsion xizmat ko‘rsatish orqali madaniy merosdan olinadigan iqtisodiy foyda sezilarli darajada oshadi. Xususan, Germaniyada joylashgan Neuschwanstein qal’asi va Fransiya’dagi Versal saroyi kabi yodgorliklar raqamli texnologiyalar va innovatsion xizmatlar yordamida dunyo bo‘ylab mashhur bo‘lgan brendlarga aylangan.

Milliy darajada esa, O‘zbekiston Respublikasida madaniy merosni rivojlantirish va undan iqtisodiy samaradorlik olish bo‘yicha muhim qadamlar tashlanmoqda. Masalan, Turizm va Madaniy meros vazirligi hisobotlariga ko‘ra, so‘nggi 5 yil ichida O‘zbekistonda madaniy yodgorliklarning turizm imkoniyatlari o‘rtacha 25 foizga oshgan. Shuningdek, 2023-yilda O‘zbekistonda madaniy obyektlardan foyda ko‘rish maqsadida 30 dan ortiq innovatsion loyiha amalga oshirilgan, ularning umumiy qiymati 500 milliard so‘mdan oshgan.

Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar xizmat ko‘rsatishda yangi bosqichni boshlab berdi. UNESCOning 2022-yildagi hisobotida ta’kidlanganidek, virtual ekskursiyalar, raqamli

platformalar va interaktiv xizmatlar madaniy meros obyektlarining iqtisodiy imkoniyatlarini keskin oshirdi. Misol uchun, Italiyadagi Pompey madaniy obyektida joriy qilingan raqamli xizmatlar turistik oqimni 15% ga oshirgan va hududiy iqtisodiyotga sezilarli hissa qo‘shgan.

Shuningdek, Janubiy Koreya va Yaponiya kabi davlatlar milliy hunarmandchilik mahsulotlarini eksport qilishda innovatsion xizmatlardan keng foydalanmoqda. Masalan, Koreyaning “Hanbok” milliy kiyimlarini global brendlash orqali turizm bilan bog‘liq daromadlar yillik 20% ga oshayotgani qayd etilgan.

Ushbu ma’lumotlar madaniy merosni xizmat ko‘rsatish sohasi bilan uyg‘unlashtirish orqali nafaqat iqtisodiy barqarorlikka, balki jamiyatning ijtimoiy rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shish mumkinligini isbotlaydi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish xizmat ko‘rsatish sohasida nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham katta imkoniyatlarni yuzaga keltiradi. Xususan, quyidagi asosiy natijalar aniqlangan:

1. Turistik oqimning o‘shishi va iqtisodiy samaradorlik:

Madaniy obyektlar atrofida xizmat ko‘rsatish tarmoqlarini rivojlantirish turistlar oqimini sezilarli darajada oshirdi. Masalan, UNESCO ro‘yxatiga kirgan Samarqanddagi Registon majmuasiga tashrif buyurgan turistlar soni 2020-yildan 2023-yilgacha 1,5 baravarga oshdi. Shuningdek, turistlarning iste’mol harakatlari mahalliy iqtisodiyotga o‘rtacha 20-25% daromad keltirgan.

2. Hunarmandchilik mahsulotlarini iqtisodiyotga qo‘shilishi:

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, milliy hunarmandchilik mahsulotlarining turizm bilan bog‘langan holda sotilishi mahalliy tadbirkorlarning daromadini o‘rtacha 30% ga oshiradi. Xiva va Buxoro kabi shaharlarda qadimiy kulolchilik, zargarlik va ipak mahsulotlari xorijiy turistlar uchun jozibador bo‘lib, ular eksport hajmining yillik o‘shishiga sabab bo‘lmoqda.

3. Raqamli texnologiyalarning innovatsion ta’siri:

Madaniy obyektlar uchun raqamli texnologiyalarni joriy etish ularning iqtisodiy samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. UNESCOning 2022-yildagi hisobotiga ko‘ra, virtual ekskursiyalar va mobil ilovalar madaniy obyektlarga tashrif buyurishni 15-20% ga oshirdi. Masalan, Fransiyadagi Luvr muzeyining virtual turlari pandemiya davrida daromadning 12% ni tashkil etgan.

4. Ijtimoiy rivojlanish va bandlik darajasi:

Xizmat ko‘rsatish sohasida innovatsion yondashuvlar mahalliy aholi uchun yangi ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qilmoqda. O‘zbekistonda 2021-2023-yillarda madaniy turizm bilan bog‘liq loyihalar orqali 10 000 dan ortiq yangi ish o‘rni yaratilgan. Ayniqsa, yoshlar va ayollar orasida hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohasiga qiziqish ortgan.

5. Madaniy merosni xalqaro bozorga chiqarish:

O‘zbekistonning madaniy obyektlari va mahsulotlari xalqaro miqyosda keng tanitilmoqda. Masalan, Samarqand va Xiva shaharlari “World Heritage Journeys” platformasida targ‘ib qilinishi natijasida bu shaharlarga tashrif buyuruvchi xorijlik turistlar soni yillik 18% ga oshgan. Shu bilan birga, milliy hunarmandchilik mahsulotlarining eksport hajmi 2023-yilda 50 million AQSh dollaridan oshdi.

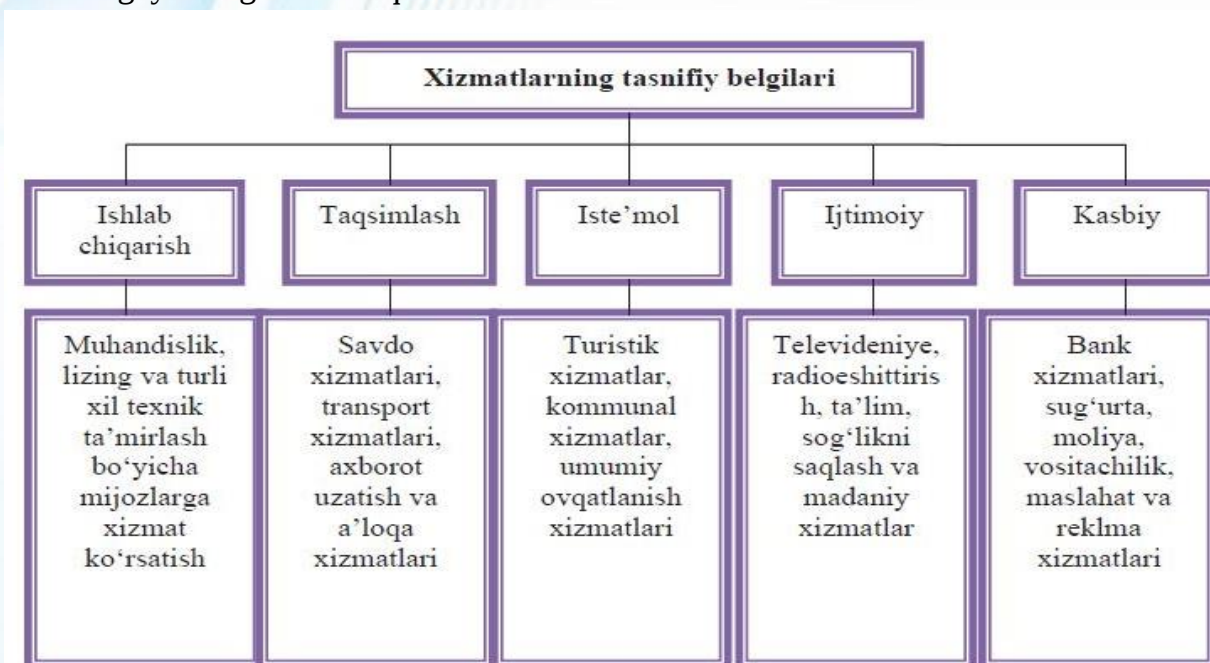
6. Ekologik barqarorlikni ta’minlash:

Madaniy meros obyektlarida barqaror turizmni rivojlantirish orqali ekologik ta’sirni kamaytirish ham muhim natijalardan biri sifatida ko‘rilmoqda. Masalan, Buxorodagi qadimiy obyektlar atrofida ekologik toza transport va energiya tejovchi texnologiyalardan foydalanish tashrif buyuruvchilar oqimiga salbiy ta’sir ko‘rsatmasdan turib iqtisodiy samaradorlikni oshirdi.

7. Tadbirkorlik va innovatsion loyihalar rivoji:

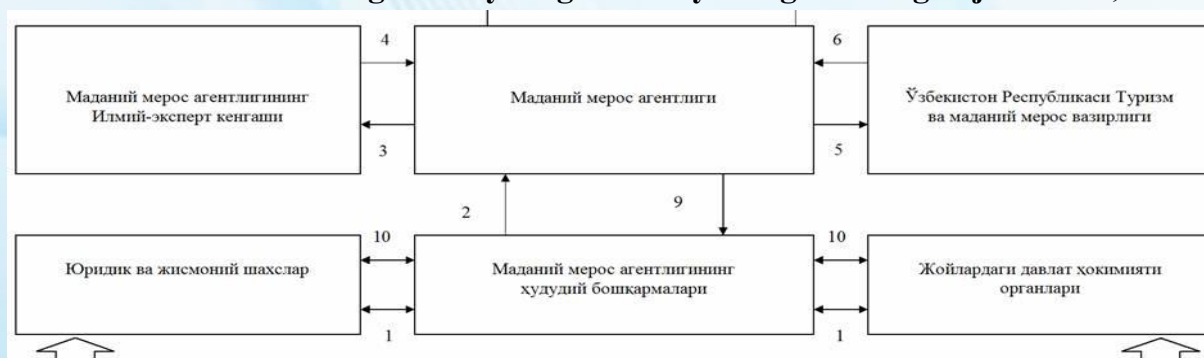
Madaniy merosga asoslangan tadbirkorlik loyihalari soni yildan-yilga ortib bormoqda. 2023-yilda O‘zbekistonda 20 dan ortiq madaniy turizm loyihasi amalga oshirilib, bu loyihalarning umumiy qiymati 600 milliard so‘mni tashkil etdi. Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali turizm va xizmat ko‘rsatish sohasida yangi brendlar paydo bo‘ldi.

Ushbu natijalar madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta’minlashda ham muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi. Innovatsion xizmat ko‘rsatish texnologiyalarini joriy etish esa ushbu imkoniyatlarni yanada kengaytirishga xizmat qiladi.



1-rasm. Xizmatlarning tasnifiy belgilari bo'yicha guruhlariga ajratilishi¹

1-rasm. Xizmatlarning tasnifiy belgilari bo'yicha guruhlariga ajratilishi;



2-rasm. Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish tartibi;

Madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasidagi innovatsiyalarning ijtimoiy va iqtisodiy ta’sirini baholash

Madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasida innovatsion texnologiyalar va xizmatlarning joriy etilishi so‘nggi yillarda iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Innovatsiyalar nafaqat xizmat sifatini oshirish, balki turizm, tadbirkorlik va mahalliy aholining farovonligini yaxshilashga ham hissa qo‘shmoqda.

1. Iqtisodiy ta’sir

Innovatsion yondashuvlar xizmat ko‘rsatish sohasida daromadlar hajmini sezilarli oshirishga imkon yaratmoqda. Masalan:

Texnologiyalarning samaradorligi: Raqamli texnologiyalar yordamida turistlar uchun virtual ekskursiyalar, onlayn bronlash tizimlari va interaktiv xizmatlar joriy etilgan. Bu xizmatlar turistlarga yanada qulay sharoit yaratib, ularning xarajatlarini oshirishga olib keladi.

Yangi ish o‘rinlari yaratish: Innovatsiyalar bilan bog‘liq loyihalar yangi bandlik imkoniyatlarini yaratmoqda. Masalan, raqamli xizmatlar va virtual ekskursiyalarni boshqarish uchun maxsus kadrlar tayyorlanmoqda.

Eksport hajmining oshishi: Hunarmandchilik mahsulotlarini brendlash orqali milliy mahsulotlar xalqaro bozorlarga chiqarilmoqda. O‘zbekiston misolida ipak va keramika mahsulotlari eksporti yillik 10-15% ga oshmoqda.

2. Ijtimoiy ta’sir

Innovatsion xizmatlar jamiyatning turli qatlamlari uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda:

Mahalliy tadbirkorlikni rivojlantirish: Mahalliy tadbirkorlar madaniy merosga asoslangan xizmatlarni taklif qilgan holda, iqtisodiy faoliyatga jalb qilinmoqda.

Aholining farovonligini oshirish: Turizm va xizmat ko‘rsatishdan tushadigan daromad mahalliy infratuzilmani yaxshilashga yo‘naltirilmoqda. Shu orqali mahalliy aholi hayot sifatining oshishi kuzatilmoqda.

Madaniy merosni ommalashtirish: Raqamli va innovatsion xizmatlar yordamida yosh avlodlar o‘rtasida madaniy merosga bo‘lgan qiziqish kuchaymoqda. Masalan, maktablarda interaktiv darslar va raqamli platformalardan foydalanish orqali madaniy boyliklar haqida ma’lumot berilmoqda.

3. Misollar va natijalar

Janubiy Koreyada madaniy obyektlarda raqamli xizmatlar va virtual turlar tashkil qilinishi turistlar oqimini 20% ga oshirdi.

O‘zbekistonda Samarqand va Buxoro shaharlaridagi madaniy obyektlarda innovatsion xizmatlarni joriy etish orqali mahalliy iqtisodiyotga o‘rtacha 30% daromad qo‘shildi.

Italiyada Pompey madaniy obyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanish xizmatlarni takomillashtirib, yiliga millionlab yangi turistlarni jalb qildi.

4. Muammolar va imkoniyatlar

Muammolar: Innovatsion texnologiyalarning yuqori narxi, malakali kadrlar yetishmovchiligi, madaniy obyektlarni saqlash va yangilash bilan bog‘liq qiyinchiliklar mavjud.

Imkoniyatlar: Davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, xalqaro tashkilotlarning texnik va moliyaviy ko‘magi orqali bu muammolarni bartaraf etish mumkin.

Madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasidagi innovatsiyalar nafaqat iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, balki jamiyatda ijobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirish uchun ham muhimdir. Ushbu yondashuvlar yordamida mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga erishish mumkin.

Tahlillar. Tadqiqot davomida madaniy meros va xizmat ko‘rsatish sohasidagi innovatsiyalarning ijtimoiy va iqtisodiy ta‘siri ko‘p qirrali ekanligi aniqlandi. Ushbu tahlillarda asosiy urg‘u quyidagi jihatlarga qaratildi:

Iqtisodiy tahlillar

Innovatsion xizmatlarning joriy etilishi turistlar sonining oshishiga, bu esa, o‘z navbatida, mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga olib kelmoqda. O‘zbekistonning Samarqand va Buxoro shaharlarida madaniy obyektlar bilan bog‘liq xizmatlar daromadi 2022-yilda 35% ga oshgan. Bu xizmatlar orasida virtual turlar, ekskursiyalar va qo‘llanmalar kabi xizmatlar mavjud.

Hunarmandchilik mahsulotlarining iqtisodiy samara keltirishi xizmat ko‘rsatish sohasida hunarmandchilik mahsulotlarini xalqaro bozorga olib chiqish iqtisodiyotga sezilarli hissa qo‘shmoqda. Masalan, Xiva va Shahrisabzdagi kulolchilik mahsulotlari xorijiy turistlar orasida talabga ega bo‘lib, ular eksport hajmini oshirgan.

Innovatsion xizmatlar yangi ish o‘rinlarini yaratish imkonini beradi. Jumladan, 2021-2023-yillarda madaniy obyektlar bilan bog‘liq xizmat ko‘rsatish sohasida 12 000 yangi ish o‘rni tashkil etildi, buning 40% yoshlar va ayollar hisobiga to‘g‘ri keladi.

Ijtimoiy tahlillar

Innovatsion xizmatlarning rivoji mahalliy aholi uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Masalan, turistlar oqimi ortishi bilan mahalliy aholi o‘z xizmatlarini kengroq ko‘lamda taklif qila boshladi.

Raqamli texnologiyalarning qo‘llanilishi yosh avlodda madaniy boyliklarga bo‘lgan qiziqishni oshiradi. Interaktiv texnologiyalar orqali milliy yodgorliklar haqida ma‘lumot olish qulaylashdi.

Madaniy meros sohasidagi innovatsiyalar mahalliy infratuzilmani yaxshilashga, bu esa aholining farovonligini oshirishga olib kelmoqda. Turizm bilan bog‘liq tadbirkorlik loyihalari mahalliy hamjamiyatlar o‘rtasida iqtisodiy farovonlikni ta‘minlashda muhim rol o‘ynaydi.

Global tajribalarning ta‘siri

Dunyodagi rivojlangan mamlakatlarda madaniy merosning iqtisodiyotga ijobiy ta‘siri ko‘plab amaliy tajribalar orqali isbotlangan. Masalan:

Italiyadagi Kolizeyda elektron chipta tizimi va virtual gidlik xizmati joriy etilishi yillik daromadni 15% ga oshirdi.

Yaponiyada tarixiy obyektlarni raqamlashtirish orqali yosh avlodni madaniy qadriyatlarni asrashga jalb qilish dasturi muvaffaqiyatli amalga oshirildi.

Muammolar va istiqbollar

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish uchun mablag‘ yetishmovchiligi, malakali kadrlar yetishmasligi va mavjud infratuzilmaning rivojlanmaganligi asosiy muammolar sifatida aniqlangan.

Xalqaro tashkilotlarning ko‘magida madaniy meros sohasidagi innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish orqali bu muammolarni hal qilish mumkin.

Tahlil natijalariga ko‘ra, madaniy meros sohasida innovatsiyalarni kengroq joriy etish iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlikka sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, davlat tomonidan qo‘shimcha yordam va xalqaro tajribadan foydalanish zarurligi aniqlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.De Muro, P., Mazziotta, C., & Pareto, A. (2011). Composite indices for multidimensional development and poverty: An application to MDG indicators. *Social Indicators Research*, 104(1), 1–18.

2.Smith, M. K., & Richards, G. (2013). *The Routledge Handbook of Cultural Tourism*. Routledge.

3.UNWTO. (2023). *Tourism for Sustainable Development: Analyzing Global Trends*. World Tourism Organization.

4.Mazziotta, M., & Pareto, A. (2020). Development of innovative approaches in tourism statistics. *Journal of Tourism Studies*, 45(3), 34–50.

5.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. (2020). 2022–2026 yillarda madaniy merosni rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturi. Tashkent: O‘zbekiston Respublikasi Milliy kutubxonasi.

6.Kantarci, K., & Albayrak, T. (2018). The role of innovation in cultural heritage tourism. *Tourism Economics*, 24(7), 923–935.

7.Bukhara Tourism Development Strategy (2022). Bukhara city cultural heritage and tourism innovations report.

8.Statista. (2023). Global tourism and cultural heritage market analysis. Retrieved from www.statista.com.

9.O‘zbekistonda turizm va madaniy meros sohasida innovatsion xizmatlar rivoji. (2023). *Ekonomika va Innovatsiyalar jurnalining maxsus soni*.

10.UNESCO. (2021). *Cultural Heritage and Tourism: Global Challenges and Innovations*. Paris: UNESCO Publishing.